

ту: "екологічний менеджмент сільського будівництва"; "екологічний менеджмент агропромислового комплексу"; "екологічний менеджмент продовольчої безпеки"; "екологічний менеджмент промислових територій"; "екологічний менеджмент сільського туризму" тощо.

Основні узагальнення і висновки. Нами представлено схематичну модель функціонування сучасних ринкових економічних відносин; визначено роль державного апарату, види регуляторних функцій, їх розподіл на державному і місцевому рівні, у системі функціонування сучасних ринкових економічних відносин (орієнтовано для аграрного промислового комплексу); підібрано головні критерії розробки прогнозних балансів продовольчої безпеки в Україні та класифіковано причини, які породжують таке явище, як "корупція". Наведено головні тези "аграрної політики екології лісового середовища" й "аграрної політики екології сільського середовища". Концептуальні положення розвитку стратегії аграрної політики та моделювання прогнозних балансів продовольчої безпеки в Україні потребують подальших наукових розвідок, представлені розробки потребують уваги з боку урядових інституцій, а найголовніше – їх практичної реалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Римар М.В. Земельні ресурси Смілянсько-Городищенського агропромислового комплексу (еколого-економічний аспект) / М.В. Римар, В.П. Шлапак, Б.М. Пунько – Черкаси: Облредвидав. Січ, 1995. – 144 с.
2. Пунько Б.М. Економічні проблеми використання і відтворення наземних екосистем (теорія, методологія, практика) / Б.М. Пунько – Львів: Каменяр, 1998. – 281 с.: мал., табл., схеми.
3. Кіт В.Г. Екологічні аспекти аграрної реформи в Україні: [монографія]: у 2-х т. В.Г. Кіт, Б.М. Пунько, О.Р. Сафін // Проблеми ефективного функціонування АПК в умовах форм власності та господарювання; за ред. П.Т. Саблука, В.Я. Амбросова, Г.Є. Мазнева. – К.: ІАЕ. – Т. 1, 2001. – С. 117–119.
4. Пунько Б.М. Економіка довкілля: [навч. посіб.] / Б.М. Пунько, В.Ф. Скорченко. – К.: НВКПЦ, 2003. – 308 с.
5. Пунько Б.М. Економіко-екологічне відтворення: Монографія / Б.М. Пунько [За редакцією акад. НАН України Б.В. Буркинського]. – Львів: Науково-виробнича фірма "Українські технології", 2008. – 323 с.
6. Пунько Б.М. Глобалізація кризи як наслідковий процес глобалізації економіки: регуляторні індикатори стабілізації і спокою економічних процесів / Б.М. Пунько // Конкурентоспроможність в умовах глобалізації: реалії, проблеми та перспективи: мат. 3-ї міжн. наук.-практ. конф.; за ред. Саух І.В. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – С. 14–20.

УДК 330.341.1: 332.1

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Погрішук Б. В., *д.е.н., доцент*,
Чорнодон В.І., *к.е.н., доцент*

Вінницький інститут економіки Тернопільського національного економічного університету

В работе определены социально-экономические предпосылки и обоснованы приоритеты инновационного развития сельскохозяйственного производства с учетом современных тенденций формирования его ресурсного потенциала.

Ключевые слова: инновационное развитие сельскохозяйственное производство, социально-экономические предпосылки, ресурсный потенциал.

In the article the social and economic background and priorities of innovation development of agricultural production are grounded, taking into account the modern trends of forming its resource potential.

Key words: innovative development of agricultural production, social and economic background, resource potential.

Постановка проблеми. Особливості інноваційного процесу в сільському господарстві зумовлені тим, що основним фактором виробництва виступає земля, сільськогосподарське виробництво має сезонний характер, існує висока залежність від природно-кліматичної зони розміщення виробництва, а процеси відтворення відбуваються відповідно до розвитку живих організмів. Важлива роль в розвитку сільськогосподарського виробництва належить формуванню системи ресурсного забезпечення та повноцінного ринку сільськогосподарської продукції. Можливості сільськогосподарських підприємств

щодо збільшення виробництва продукції тісно пов'язані з наявністю в них відповідних виробничих ресурсів, а процес виробництва сільськогосподарської продукції можливий тільки за наявності й органічної єдності таких елементів продуктивних сил, як засоби і предмети праці та трудові ресурси. Інноваційна діяльність сільськогосподарських підприємств має здійснюватися із врахуванням її специфіки, а також використанням не лише набутого вітчизняного, а й зарубіжного досвіду. Це передбачає стратегічний аналіз ринкової ситуації, визначення конкурентних переваг, перспектив подальшого розвитку з урахуванням потреб ринку. Саме закони ринку значною мірою впливають на регуляторні аспекти функціонування економічних та соціальних систем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку сільськогосподарського виробництва присвячені роботи багатьох вчених-економістів; чільне місце серед них посідають праці В.І. Бойка, М.І. Кісіля, М.Ю. Коденської, І.І. Лукінова, М.Г. Лобаса, О.В. Овсянікова, Б.Й. Пасхавера, В.Л. Перегуди, П.Т. Саблука, Н.М. Сіренко, О.О. Сторожука, І.І. Червена, О.Г. Шпикуляка та інших. Втім, суттєвою проблемою для України є визначення передумов формування та ефективного використання ресурсного потенціалу. Що до інноваційної діяльності, то вона досліджується в працях В.П. Александрова, Ю.М. Бажала, А.С. Гальчинського, В.М. Гейця, С.С. Герасимчука, П.Н. Завліної, М.І. Крупка, А.Я. Кузнецова, О.О. Лапко, В.Г. Мединського, Б.Й. Пасхавера, В.М. Петрова, В.П. Семиноженка, Н.М. Сіренко, В.П. Ситника, В.М. Трегобчука, Р.А. Фатхутдінова, Л.І. Федулової, Й. Шумпетера, О.В. Шубравської, М.Г. Чумаченка та ін. Проте особливо актуальним в сучасних умовах господарювання в контексті постійних змін, що відбуваються у функціонуванні сільського господарства, є обґрунтування теоретичних, методологічних та організаційно-прикладних засад його інноваційного розвитку.

Теоретичною і методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання та системний підхід до вивчення інноваційних процесів, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів.

Постановка завдання. З метою обґрунтування соціально-економічних передумов інноваційного розвитку сільськогосподарського виробництва необхідно визначити сучасні тенденції формування їх ресурсного потенціалу та сформулювати пріоритетні напрями розвитку; стратегічні цілі здійснення інноваційних процесів та розкрити умови їх реалізації.

Виклад основного матеріалу. За поглиблення глобалізаційних процесів все більшого значення набувають питання побудови господарських відносин на якісно новій основі. Першочергового вирішення потребує питання визначення та розробки нових організаційних, управлінських і технологічних факторів підвищення ефективності господарської діяльності, постає питання виробництва конкурентної за якістю та собівартістю продукції, розв'язання якого безпосередньо пов'язане з повним використанням наявного потенціалу для розвитку як окремого виробництва, так і галузі в цілому.

Сільське господарство України є важливою складовою національної економіки, і суспільство надзвичайно чутливе щодо ситуації в ньому, продукція агропромислового комплексу становить п'яту частину у внутрішньому валовому продукті, а в структурі загальної торгівлі має велику частку. Однак потенційні можливості вітчизняного аграрного сектору значно більші [1, с. 242].

Ресурсний потенціал сільського господарства є матеріально-речовою основою виробничого потенціалу, що характеризує можливості підприємства виробляти певний обсяг сільськогосподарської продукції. Як економічна категорія виробничий потенціал відображає не фактично одержані результати виробництва сільськогосподарського підприємства, а його потенціальні можливості в досягненні цих результатів. Тому виробничий потенціал характеризується можливим рівнем сільськогосподарської продукції при раціональному використанні сукупних ресурсів.

Світова та вітчизняна практика свідчать про вирішальне значення ресурсного забезпечення в ефективному функціонуванні підприємств, галузей. В аграрному секторі це, як відомо, – земля, праця, капітал. Тільки їх достатній рівень та збалансованість здатні створити умови для необхідного рівня продуктивності виробничого середовища, розв'язання завдань продовольчої безпеки країни [2, с. 67]. Аналіз проведеної в Україні державної політики у сфері реформування земельних відносин та у сільському господарстві дозволяють стверджувати, що Україна послідовно йде шляхом впровадження ринкових земельних відносин і формування первинного ринку земель несільськогосподарського призначення та розвитку вторинних ринків цих земель.

У зв'язку з різким зменшенням внесення мінеральних та органічних добрив (за останні 10 років внесення мінеральних добрив скоротилося в 10 разів, а органічних добрив – у 7 разів), фактичним припиненням вапнування кислих і гіпсування солонцюватих ґрунтів, скороченням обсягів лісомеліоративних і протиерозійних робіт активізувалася деградація земель, значно зростає інтенсивність ерозійних процесів. Водночас порушується баланс поживних речовин у ґрунтах. Так, від'ємний баланс азоту, фосфору та калію становить 100–120 кг/га щорічно.

Існуючі потужності підприємств машинобудування фактично завантажені на 15–30%, оскільки вони знаходяться у важкому фінансово-економічному стані.

Нині обсяги виробництва технічних засобів для села зменшилися у 8–10 разів. Багато заводів зупинили виробництво. На діючих підприємствах обладнання і технології застаріли, тому вітчизняна техніка нині на 2–3 покоління відстає від іноземних аналогів. Порушено і систему матеріально-технічного забезпечення сільського господарства. Ринок сільсько-господарських машин та їх сервіс розвиваються повільно [3, с. 10].

Сучасний стан сільськогосподарської техніки не дозволяє вчасно і з відповідною якістю виконувати польові роботи. Парк тракторів скоротився на 40,3 %, зернозбиральних комбайнів – на 42,0 %, а причіпних агрегатів – в середньому на 45,0 %. Майже 80 % потужних машин відпрацювали по десять і більше років. Відсутність у товаровиробників грошових коштів та значне скорочення бюджетного фінансування сільського господарства перешкоджає поповненню машинно-тракторного парку. Тому суттєво погіршилися показники забезпеченості господарств основними виробничими фондами. Фондозабезпеченість за чотири останніх роки скоротилась на 38,4 %, а енергозабезпеченість – на 28,4 %.

Сучасний стан матеріально-технічної бази більшості сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах структуризації власності і недосконалих міжгалузевих фінансово-економічних відносин власності на капітал не дозволяє без втручання держави забезпечити відповідний рівень соціально-економічного розвитку аграрно-продовольчої сфери [4, с. 61]. Виходячи з цього, інвестиційні програми розвитку продуктивних підкомплексів мають бути сформовані за принципом органічної (організаційної, економічної, технологічної) єдності: виробництво сільськогосподарської продукції → переробка (доробка, зберігання) → реалізація. Це обумовлено тим, що додатковий продукт, створений у сільському господарстві, реалізується в кінцевому продукту споживання, ринкова ціна якого не співвідноситься з вартістю витрачених ресурсів (включаючи ресурс землі) за технологічними циклами його виробництва.

Не можна оминати увагою прямий взаємозв'язок між рівнем розвитку сільськогосподарського виробництва та «сільської економіки».

Як зазначають Т.О. Зінчук, Н.М. Куцмус: «категорію «сільська економіка» можна визначити як полігалузеву структуру на сільських територіях, функціонування якої забезпечується суб'єктами господарювання та будь-якими іншими учасниками господарської діяльності шляхом використання ресурсних активів цієї території» [5, с. 8]. Конкретизуючи полігалузевість структури економіки, слід вказати, що це комплексна система галузей та видів різного роду діяльності – таких, як сільське, лісове і водне господарства, видобувна, обробна і переробна промисловості, сфера послуг, інфраструктура тощо, а також соціально-економічні відносини в межах сільських територій. У контексті порівняння сільської економіки та економіки міської важливо відмітити специфічність і особливість першої. До відмінних рис сільської економіки відносяться: діяльність сільського населення, природно пов'язана з використанням основних ресурсів сільських територій: землі та надр; розвиток сільського туризму; рекреаційні види послуг та відпочинок; переважання малих та середніх форм сільського підприємництва; самозайнятість сільського населення та інші. Незважаючи на певні відмінності між сільською та міською економікою, з огляду на розвиток науково-технічного прогресу, транспортної інфраструктури, удосконалення системи інформаційно-комунікаційних технологій, відбувається їх постійне зближення. Результатом такого зближення є диверсифікація сільської економіки.

Економічні можливості галузі, які можуть бути використані для вирішення конкретних соціально-економічних проблем села, становлять економічний потенціал. Він визначається розміром чистої продукції, що може бути створена у сільському господарстві і використана для забезпечення потреб суспільства. При цьому необхідно мати на увазі, що економічний потенціал сільського господарства залежить від розвитку його продуктивних сил і характеру аграрних виробничих відносин.

У багатьох сільськогосподарських підприємствах діючий економічний механізм не враховує інтереси деяких категорій працівників, що володіють малою часткою власності, з урахуванням стимулювання їх праці на конкретних робочих місцях. Велика частина статутного капіталу сільськогосподарських підприємств зосереджується в руках адміністрації. Це призводить до зниження ефективності використання трудових ресурсів і самого виробництва. Низька заробітна платня сільськогосподарських працівників спричиняє економічні і соціальні втрати: зростає соціальна напруженість на селі, відбувається падіння професіоналізму найнятих робітників, зниження мотивації до зростання ефективності праці. Серед шляхів покращення стабілізації і розвитку трудових ресурсів – розвиток соціальної інфраструктури на селі, створення нових робочих місць, залучення молоді в аграрний сектор виробництва, розвиток соціальної інфраструктури, застосування новітніх методів мотива-

ції та стимулювання праці. Реалізація запропонованих напрямків стабілізації ситуації можлива за умови реалізації інноваційних проектів.

Інноваційний процес визначається як комплекс послідовних робіт від отримання теоретичного знання до використання товару, створеного на основі нового знання, у споживача. Під час інноваційного процесу не лише створюються очікувані інноваційні продукти, а й можуть виникати супроводжувальні інновації, які є побічним результатом креативної (творчої) інноваційної діяльності на певному її етапі. Спрощено модель інноваційного процесу можна подати як кілька послідовних етапів: наука – техніка – виробництво [6, с. 14].

В умовах ринкової економіки відбулася переорієнтація виробників на споживчий попит, що сприяло формуванню конкурентного середовища і появі нових підходів до процесів створення і впровадження нововведень. Загальнопоширене уявлення інноваційного процесу розкривається поетапним поділом, у відповідності з основними стадіями еволюції наукового знання, комплексу досліджень і робіт, націлених на створення і поширення інновацій.

В процесі впровадження стає зрозумілим питання щодо реальної вигоди нововведення, обумовлене визначенням комерційної цінності для споживачів і економічним ефектом для виробників.

Розбалансованість в єдності інтересів в системі «виробник сировини – виробник кінцевого продукту», а також в системі логістичного менеджменту по лінії «виробник сировини – виробник кінцевого продукту – доведення продукту до споживача через спрощену або складну систему посередництва» зумовлює значні обсяги трансакційних витрат, що, в свою чергу, призводить до розбалансованості попиту і пропозиції через низький рівень платоспроможності основної частини населення. Державні регулятивні механізми щодо збалансування попиту і пропозиції значно відстають в часі від ситуаційних змін на продовольчому і товарному ринках [7, с. 219]. В таких умовах державні регулятивні механізми не виконують свої стимулюючі і мотиваційні функції, не реалізують цільову спрямованість державного регулювання, в результаті чого влада споживача втрачається і переходить в руки виробника або продавця-монополіста.

Інноваційному розвитку має сприяти дієвий механізм інноваційної діяльності, тому необхідним є налагодження зворотного зв'язку між зовнішнім середовищем і підприємством через систему інформаційного забезпечення. Це дає можливість, на основі об'єктивних економічних законів, створити ринковий механізм управління інноваційною діяльністю.

Управління в сфері виробництва в процесі здійснення визначеного типу взаємопов'язаних дій може брати участь в формуванні і використанні ресурсів суб'єктів господарювання для досягнення поставлених цілей.

Ми погоджуємось з думкою С.Д. Ільєнкової, що комерційна реалізація по відношенню до інновації виступає як потенційна властивість, для досягнення якої необхідні певні зусилля [8].

За допомогою інновацій підприємства домагаються переваги над конкурентами. При цьому стратегічне значення мають інновації, наділені абсолютною новизною, тобто коли в момент появи пропонованого нововведення на ринку відсутні його аналоги, і при цьому незначна ймовірність швидкої імітації його конкурентами. Здатність реалізувати такого роду інновацію визначається ступенем наявності у підприємства компетентності в технології, що забезпечує перевагу над конкурентами в довгостроковій перспективі. При цьому, як підкреслює М. Портер, «єдина можливість утримання досягнутих конкурентних переваг – це їх постійне вдосконалення, рух в напрямку більш складних форм» [9].

Формування інноваційних пріоритетів розвитку сільськогосподарського виробництва потребує розробки конкретних програмних дій та системи інвестиційного забезпечення, які є необхідними для реалізації моделі інноваційного розвитку, що передбачає:

- вдосконалення соціально-економічних відносин: підвищення якості життя населення; зростання рівня оплати праці; вирішення проблеми безробіття, рівномірність зайнятості сільських жителів упродовж року;

- впровадження ресурсозберігаючих технологій: застосування високоефективних добрив із широким використанням біологічних методів відтворення родючості землі;

- розвиток організаційно-економічних відносин: вибір найефективніших організаційно-правових форм підприємництва; нова система управління сільськогосподарськими підприємствами; оптимізація внутрішньогосподарських економічних відносин; організація раціонального використання матеріально-технічних ресурсів; удосконалення системи управління технологічними процесами і стимулювання до підвищення якості продукції системи планування і посилення контролю;

– проведення заходів щодо вдосконалення виробничої та соціальної інфраструктури: розвиток організаційних форм і каналів реалізації продукції; розробка науково-обґрунтованого механізму врегулювання економічних інтересів у вартості кінцевого продукту; формування інтегрованих структур;

– інвестиційне забезпечення відтворювальних процесів: пошук ефективних джерел інвестування, розробка напрямків раціоналізації використання; проведення розрахунків щодо ефективності інвестованого капіталу; визначення пріоритетних напрямків використання інвестицій;

– покращення екологічних умов: забезпечення екологічної безпеки навколишнього середовища; підвищення родючості землі; виробництво екологічно чистої продукції.

У сучасних умовах сільськогосподарське виробництво розвивається на основі різних форм власності і видів господарювання, що зумовлює необхідність державного регулювання з метою формування соціально-орієнтованої ринкової економіки. Це сприятиме прискоренню впровадження інновацій, інвестиційного забезпечення, соціального розвитку села, поліпшенню умов праці і побуту його працівників на основі раціонального використання економічного потенціалу сільського господарства.

Пріоритетний розвиток сільського господарства як однієї з провідних галузей національного господарського комплексу України можливий за умови його забезпечення матеріально-технічними і фінансовими ресурсами. При цьому необхідно активізувати механізм повноцінного інвестування за рахунок власних ресурсів та створити умови для залучення зовнішніх інвестицій.

Щодо подальших досліджень виникає потреба в розв'язанні проблеми формування якісного складу виробничих ресурсів і підвищення інноваційного потенціалу сільськогосподарського виробництва. Перспективні дослідження і розробки необхідні для визначення довгострокового курсу розвитку. Інноваційний процес має забезпечувати реалізацію стратегії інноваційного розвитку, в основі якої лежать потреби ринку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Економічні проблеми ХХ століття: міжнародний та український виміри / За ред. С.І. Юрія, Є.В. Савельєва. – К.: Знання, 2007. – 595 с.
2. Орендні відносини в сільськогосподарському виробництві: Монографія / Шкільов О.В., Єрмаков О.Ю., Ярославський В.А., Ткачук В.А., Балан О.Д., Ібатуллин М.І., Кравченко А.В., Бойко Л.В., Шишова О.Б. ; за ред. О. В. Шкільова – К.: Четверта хвиля, 2009. – 320 с.
3. Мельник Ю. Ф. Агропромислове виробництво України: уроки 2008 року і шляхи забезпечення інноваційного розвитку / Ю.Ф. Мельник, П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2009. – №1. – С. 3–15.
4. Інвестиційна привабливість аграрно-промислового виробництва регіонів України / П.Т. Саблук, М.І. Кісіль, М.Ю. Коденська та ін.; За ред. М.І. Кісіля, М.Ю. Коденської. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 478 с.
5. Зіновчук Т.О. Методологічні підходи до оцінки умов та результатів сільського розвитку / Т.О. Зіновчук, Н.М. Куцмус // Вісник Житомирського національного агроекологічного університету, 2010. – Вип. № 1 (26), т.2 (економічні науки). – С. 3–11.
6. Йохна М.А. Економіка і організація інноваційної діяльності / М.А. Йохна, В.В. Стадник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2005. – 400 с.
7. Сіренко Н.М. Управління стратегією інноваційного розвитку аграрного сектора економіки України: [монографія]. – Миколаїв, 2010. – 416 с.
8. Инновационный менеджмент / [Ильенкова С.Д., Гохбер Л.М., Ягудин С.Ю. и др.]; под ред. С.Д. Ильенковой. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997. – 327 с.
9. Портер М. Конкуренция / Майкл Э. Портер; [пер. с англ. О.Л. Пелявского и др.; под ред. Я.В. Заблоцкого и др.], [испр. изд.], М. [и др.]: Вильямс, 2006. – 602, [1] с., (Библиотека Strategica).